

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.52>

ПРЕДМЕТ ПРОТИПРАВНОГО ПОСЯГАННЯ СЛУЖБОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Чепурна Т.В.,

аспірант кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0009-0004-1905-7012
e-mail: tetiana_chepurna@ukr.net

Пясковський В.В.,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-7954-1018
e-mail: pwwadd@gmail.com

Чепурна Т.В., Пясковський В.В. Предмет протиправного посягання службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів.

Сучасні умови розвитку сьогодення зумовлюють підвищений інтерес до службової діяльності працівників правоохоронних органів. При цьому, на прояви протиправних діянь цих суб'єктів суспільство реагує досить гостро та зумовлює легітимні очікування відновлення справедливості. Це, в свою чергу, вимагає від компетентних органів держави вжиття розумних та ефективних заходів з метою викриття правопорушників, встановлення предмету протиправного посягання, мети таких діянь тощо, а отже зумовлює етичний обов'язок держави встановлення істини. Здебільшого, вчинення службових кримінальних правопорушень працівниками правоохоронних органів зумовлено проявом свавільної, меркантильної поведінки суб'єкта посягання та обумовлено метою особистого інтересу – збагачення. З цієї позиції дослідження предмету протиправного посягання службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, набуває вагомого не тільки теоретичного, а й практичного значення. Під час написання статті використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, які дали можливість всебічно розглянути вказаний елемент криміналістичної характеристики та описати його характерні особливості в системі досліджуваних кримінальних правопорушень.

Ключові слова: криміналістична характеристика, предмет протиправного посягання, службові кримінальні правопорушення, правоохоронні органи.

Chepurna T.V., Pyaskovsky V.V. The subject of unlawful encroachment of official criminal offenses committed by law enforcement officers.

The current conditions of today's development cause increased interest in the official activities of law enforcement officers. At the same time, society reacts quite sharply to the manifestations of unlawful acts of these subjects and causes legitimate expectations of the restoration of justice. This, in turn, requires the competent state bodies to take reasonable and effective measures to expose the offenders, establish the subject of unlawful encroachment, the purpose of such acts, etc., and therefore causes the ethical obligation of the state to establish the truth. For the most part, the commission of official criminal offenses by law enforcement officers is due to the manifestation of arbitrary, mercantile behavior of the subject of the encroachment and is determined by the goal of personal interest – enrichment. From this position, the study of the subject of unlawful encroachment of official criminal offenses committed by law enforcement officers acquires significant not only theoretical, but also practical significance. When

writing the article, general scientific and special methods of scientific knowledge were used, which made it possible to comprehensively consider the specified element of the forensic characteristic and describe its characteristic features in the system of the criminal offenses under study.

Key words: forensic characteristic, subject of unlawful encroachment, official criminal offenses, law enforcement agencies.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку та становлення української державності значна увага приділяється діяльності правоохоронних органів. Ефективність функціонування системи правоохоронних органів оцінюється суспільством, зокрема, через призму сформованого авторитету таких органів, готовності та можливості їх посадових осіб своєчасно застосовувати правоохоронні функції та правомірно реагувати на порушення закону [1, с. 105].

Службові кримінальні правопорушення, суб'єктами яких є працівники правоохоронних органів, за своєю сутністю становлять складну інформаційну модель девіантної поведінки. Такі протиправні дії характеризуються стійкою мотивацією, різноманітністю механізмів їх вчинення і приховування, неоднаковими наслідками та супроводжуються активною протидією розслідуванню, у тому числі, шляхом застосування корумпованих зв'язків.

За цих обставин, вказані діяння набувають ознак підвищеної суспільної небезпеки, зумовлюють необхідність встановлення великого обсягу доказової інформації та перевірки інших відомостей, що мають значення для розслідування.

Зважаючи на актуальність досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, вбачається практична та наукова необхідність дослідження особливостей розслідування кримінальних правопорушень вказаної категорії. При цьому, вивчення елементів криміналістичної характеристики такої категорії кримінальних правопорушень займає ключове значення.

Мета дослідження. У даній статті ставимо за мету сформувати ефективну інформаційну базу про предмет протиправного посягання службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, як одного із ключових елементів криміналістичної характеристики, з метою забезпечення належної організації та проведення досудового розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Стан опрацювання проблематики. Окремі питання, які стосуються особливостей розслідування деяких службових кримінальних правопорушень, висвітлені у наукових працях Пчеліної О.В., Бондаренка Д.А., Савченка А.В., Волобуєва А.Ф., Матусовського Г.А., Чернявського С.С., Шепітька В.Ю., Журавля В.А., Мишкова Я.Є., Степанок Р.Л. та інших.

Водночас, зміст наукових досліджень свідчить, що особливості розслідування кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, у криміналістичній науці дослідниками висвітлено фрагментарно. Здебільшого, вчені акцентують увагу на окремих кримінальних правопорушеннях чи групах правопорушень, які вчиняють працівники різних правоохоронних органів.

Як наслідок, цілісне уявлення про важливі аспекти елементів криміналістичної характеристики, зокрема, які стосуються предмету протиправного посягання цієї категорії кримінальних правопорушень, залишаються поза межами належного наукового пізнання. З огляду на наведене, особливості розслідування таких правопорушень потребують додаткового наукового обґрунтування.

Виклад основного матеріалу. Предмет протиправного посягання в аспекті криміналістичного поняття традиційно розкривається через призму бачення сутності «предмета кримінального правопорушення», яке відображено у відповідних домінуючих позиціях науки кримінального права.

У цьому аспекті традиційно під предметом кримінального правопорушення розуміються речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність в діях особи конкретного складу кримінального правопорушення [2, с. 100], чи з приводу яких або у зв'язку з якими вчиняється кримінальне правопорушення [3, с. 84], конкретний матеріальний об'єкт, в якому проявляються певні сторони, властивості суспільних відносин (об'єкта кримінального правопорушення), фізичним чи психічним впливом на який заподіюється суспільно небезпечна шкода у сфері цих суспільних відносин [4, с. 173].

Водночас наукові дослідження показали, що до предмету кримінального правопорушення відносять не тільки матеріалізовані речі, а й нематеріальні об'єкти, зокрема, інтелектуальні цінності, певні відомості, дані [5, с. 44], інформацію, підвладну людині електричну та теплову енергію, органи та тканини людини [6, с. 155], інші явища об'єктивного світу – нематеріалізовані об'єкти

(інформацію, енергію тощо), які мають зовнішній вияв чи можуть набути його і сприйматись органами відчуття людини. При цьому такі об'єкти повинні мати певну цінність, котра може бути виражена у грошовій оцінці їх вартості, а їх призначення має бути задоволення певних потреб людей. Тобто предметом кримінального правопорушення є матеріальні та нематеріальні об'єкти (блага) [7, с. 14].

При цьому, заперечується визнання предметом кримінального правопорушення прав, соціальних норм, гідності, ідей, понять та інших нематеріальних утворень [8, 10], цінності, позбавлені матеріальності – життя, здоров'я, авторитет, статевая недоторканість, честь, гідність, права, ідеї тощо, а так само певні процеси, дії, функції, стани, тобто ті цінності або явища, які людина може лише усвідомлювати та які не піддаються фізичному впливу [6, с. 156].

У криміналістичній науці сформувалося розуміння категорії «предмет протиправного посягання», сутність якого розкривається з огляду на взаємозв'язок з іншими елементами криміналістичної характеристики та його практичне значення для розслідування кримінальних правопорушень.

Для криміналістичної характеристики предмет протиправного посягання важливий як слідують-творючий об'єкт, оскільки опис його ознак дозволяє спрогнозувати, виявити наявність слідів в елементах обстановки вчиненого кримінального правопорушення. При цьому, коли йде мова про предмет протиправного посягання то йдеться про дані, що характеризують найбільш типові безпосередні предмети протиправного посягання, які дозволяють робити висновок про інтереси і деякі властивості особистості правопорушника [9, с. 411-412].

Як зазначає Шепітько В.Ю. предмет посягання – це речі матеріального світу, справляючи вплив на які особа посягає на ті або інші суспільні відносини. Точне встановлення предмета посягання дозволяє відмежувати одне кримінальне правопорушення від іншого, суміжного з ним. Ознаки предмета посягання можуть мати різні зв'язки, наприклад: предмет посягання – способи вчинення кримінального правопорушення – особа правопорушника [10, с. 18].

Салтєвський М.В. під предметом посягання розуміє різноманітні фізичні об'єкти, що характеризуються ознаками їх агрегатного стану, споживчим призначенням, фізико-хімічними властивостями [11, с. 268], які орієнтують на інформацію, що може мати значення для встановлення обставин кримінального провадження. При цьому, автор вказує, що предмет безпосереднього посягання – найрізноманітніші фізичні тіла (речі та предмети) органічного та неорганічного походження. Криміналістика досліджує тверді, рідкі та газоподібні тіла з позиції взаємодії та слідують-творення, їх якісного та кількісного стану, можливостей ототожнення засобів вчинення кримінального правопорушення з їх відображеннями [12, с. 206].

З позиції Біленчука П.Д., Лисиченка В.К. предмет посягання ототожнюється з кінцевим продуктом кримінального правопорушення [13, с. 485], який зорієнтований на результат, наслідок.

Таким чином, на відмінну від кримінально-правового розуміння, предмет протиправного посягання як криміналістична категорія включає виключно матеріальні утворення, що характеризуються індивідуальними властивостями та залишають різного роду сліди.

Волобуєв А.Ф. стверджує, що відомості про особливості предмета посягання детермінують дії правопорушників з підготовки, вчинення і приховування кримінального правопорушення, які, у свою чергу, пов'язані з утворенням певних слідів – джерел доказів [14, с. 43].

Описуючи предмет протиправного посягання службових кримінальних правопорушень в рамках докторської дисертації Пчеліна О.В. прийшла до висновку, що предмет кримінальних правопорушень у цій сфері різниться залежно від того, на яку, окрім службової, сферу діяльності посягає конкретне кримінальне правопорушення [15, 19].

Проаналізувавши зміст диспозицій статей КК України, вважаємо за доцільне описати предмет протиправного посягання у системі службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, виходячи з норм КК України, які закріплюють відповідальність за вчинення службових кримінальних правопорушень, суб'єктом яких є працівники правоохоронних органів.

Розглядувані кримінальні правопорушення розміщені в різних розділах КК України, посягають на різні суспільні відносини, а отже предмет протиправного посягання у цій сфері є різним.

Предмет протиправного посягання у системі службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, пропонуємо згрупувати наступним чином:

- кошти (грошові кошти, податки, збори, обов'язкові платежі, внески тощо);
- майно (житло, інше володіння особи, матеріали, акції, паї, транспортні засоби, активи; виборчі скриньки);

- документи (виборча документація (протоколи, списки), офіційні документи, штампи, печатки, цінні папери, угоди, декларації, кореспонденція;
- предмети, що становлять таємницю (службову, професійну, лікарську, банківську, комерційну, таємницю усиновлення (удочеріння));
- твори науки, літератури, мистецтва, фонограми, відеограми, культурні цінності;
- спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації, технічні пристрої, технічні засоби, носії інформації, матеріальні носії секретної інформації або предмети;
- лісоматеріали, пиломатеріали цінних та рідкісних порід дерев, корисні копалини, рослини;
- звірі, птахи, тварини, риби, інші види тваринного світу, занесені до Червоної книги України;
- продукти харчування;
- отруйні, сильнодіючі, вибухові або інші бойові речовини, радіоактивні матеріали, зброя та боєприпаси, частини вогнепальної нарізної зброї;
- наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги, прекурсори, обладнання, призначене для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

З урахуванням наведеного вбачаємо, що предмет протиправного посягання досліджуваної категорії кримінальних правопорушень має неоднакову правову природу, а це, в свою чергу, обґрунтовано дає підстави виокремити його матеріальну сутність.

Помічено, що у разі вчинення умисного кримінального правопорушення предмет протиправного посягання вказаної категорії кримінальних правопорушень для суб'єкта правопорушення є бажаним, очікуваним, актуальним та таким, що відповідає його потребам/амбіціям і цілям посягання.

У досліджуваній категорії кримінальних правопорушень предмет протиправного посягання, здебільшого, характеризується корисливою спрямованістю, у тому числі, орієнтовану на збагачення, і в меншій мірі пов'язаний із некорисливими цілями.

Кримінальні правопорушення вказаної категорії характеризуються предметністю, мають виражену індивідуальну, конкретно визначену матеріалізовану форму та можуть одночасно посягати на відносини в різних сферах діяльності. З огляду на це, предмет посягання є важливим слідують елементом, що дає можливість зорієнтувати на спосіб, місце, знаряддя, та інші обставини вчинення та приховування кримінального правопорушення.

Вибір предмета посягання у цій категорії кримінальних правопорушень обумовлений, зокрема, мотивами суб'єкта та його можливостями, які в силу наявних службових, професійних обов'язків спроможні досягнути мети посягання. Таким чином, предмет посягання залежить, зокрема, від суб'єктивних та об'єктивних факторів.

При цьому, слід звернути увагу, що наявність певного обсягу службових повноважень у суб'єкта та конкретних мотивів може зумовлювати періодичність посягання на ту чи іншу групу предметів. Посягання на предмет може характеризуватися одним діянням чи набувати ознак продовжуваного, повторного посягання.

У разі вчинення множинності кримінальних правопорушень предмет посягання може характеризуватися за змістом однотипністю, різнотипністю чи мати змішаний характер.

Предмет посягання може бути спрямований на задоволення як цілей, які не пов'язані із службовою, професійною діяльністю суб'єкта так і для цілей, що безпосередньо пов'язані із виконанням службових, професійних обов'язків суб'єкта.

Також предмет протиправного посягання в окремих складах вказаної категорії кримінальних правопорушень повинен мати додаткові характеристики, а саме, повинен відображати грошовий еквівалент, що в наступному дає змогу встановити розмір завданої шкоди (збитків). При цьому, неможливість встановити як сам предмет посягання та/або його грошовий еквівалент (шкоду, збитки) може мати наслідком відсутність складу кримінального правопорушення.

Водночас можемо спостерігати, що предмет протиправного посягання службових кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, зберігає можливості для його подальшого використання в цілях вчинення інших кримінальних правопорушень як службових, загальнокримінальних правопорушень та і з метою приховування кримінальних правопорушень. В цьому аспекті такі предмети посягання можуть набувати ознак знарядь чи засобів вчинення кримінальних правопорушень.

Власні дослідження дають можливість зробити висновок, що вже на початковому етапі розслідування предмет протиправного посягання досліджуваної категорії кримінальних правопору-

шень дає можливість сформулювати та спрогнозувати механізми протиправних дій особи, шляхи їх приховування, детермінувати способи протиправних діянь, описати їх сліди, засоби тощо.

На сьогодні в науці досить широко досліджуються питання використання та правового регулювання віртуальних активів, які на сучасному етапі розвитку цифрового середовища активно адаптуються в економічному просторі. Достоїнства цифровізації використовуються не лише на суспільне благо, а нерідко особами, що бажають отримати незаслужені переваги шляхом порушення прав та законних інтересів інших осіб, що призвело до виникнення та поширення кіберпорушень та кіберзлочинності [16, с. 184].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-IX (який не набрав чинності), віртуальний актив – нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. До вказаних активів відносять криптовалюту, токени та інші цифрові об'єкти. Деякі дослідники й законодавці пропонують розглядати віртуальні активи як програмний код, що є об'єктом інтелектуальної власності. Водночас, серед науковців, правників і практиків відсутня єдність щодо підходів до визначення правової природи віртуальних активів та розглядається питання внесення змін до Закону № 2074-IX, зокрема в частині оновлення дефініції поняття «віртуальний актив» як різновиду цифрової речі [17, с. 199, 200, 214].

Аналіз вітчизняної судової практики вказує на досить поширене використання суб'єктами правопорушень для протиправних цілей такого активу як криптовалюта.

Деякі риси криптовалют можуть оцінюватися як переваги і як пільги. Крім того, ці риси пов'язані із складністю контролювання правоохоронними органами випадків використання криптовалюти для незаконних операцій/дій (купівлі-продажу об'єктів вилучених з цивільного обороту, у тому числі, зброї, наркотичних засобів, небезпечних речовин тощо, одержання неправомірної вигоди посадовою особою, одержання правопорушниками викупу, рівно як здійснення шахрайства, предметом кримінального правопорушення в яких є одиниці криптовалюти) [16, с. 194].

Власні дослідження дають можливість зробити висновок, що криптовалюта постає як цінність, одержана внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння та, з цієї позиції, є предметом кримінального правопорушення, однак не може розглядатися як предмет протиправного посягання, оскільки не є матеріальним утворенням і не відноситься до речей матеріального світу.

Висновки. Предмет протиправного посягання службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, характеризується матеріальною складовою, обумовлений об'єктивними та суб'єктивними можливостями особи правопорушника, визначається домінуючою спрямованістю на збагачення суб'єкта правопорушення, кар'єрний ріст, задоволення власних амбіцій/потреб, уникнення відповідальності тощо.

Комплексний підхід до пізнання предмету протиправного посягання досліджуваних кримінальних правопорушень дає можливість з'ясувати зміст службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, акумулює знання, що відображають особливості розслідування досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, формує дані щодо механізму вчинення таких кримінальних правопорушень, особи правопорушника тощо, а отже є важливим слідотворюючим елементом та впливає на формування інших елементів криміналістичної характеристики.

З огляду на зазначене, предмет протиправного посягання залишається одним з ключових елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень досліджуваної категорії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чепурна Т.В., Пясковський В.В. Актуальність наукового дослідження методики розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ: НАВС, 2022. С. 105–107.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, А.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2010. 456 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін. вид. 3-тє, переробл. та допов.; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. К.: Юридична думка, 2004. 352 с.

4. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна: Курс лекцій. Київ, 2001. 432 с.
5. Чумаченко Т.А. Викрадення електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання (ст. 188-1 КК України): кримінально-правова характеристика: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 233 с.
6. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2014. 944 с.
7. Савченко А.В., Кришевич О.В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг: науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Алерта, 2012. 160 с.
8. Лашук Є.Ф. Предмет злочину в кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.08. К., 2005. 20 с.
9. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська]. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
10. Шепітько В.Ю., Коновалова В.О., Журавель В. А. та ін. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / за ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 2006. 624 с.
11. Салтевський М.В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. Ч. 2. Харків: Консум, 2001. 528 с.
12. Криміналістика: навч. пос. / В.Д. Берназ, М.В. Салтевський. Одеса: ОДУВС, 2010. 460 с.
13. Біленчук П.Д., Лисиченко В.К., Клименко Н.І. та ін. Криміналістика: підруч. 2-ге вид., випр. і доп. Київ, 2001. 544 с.
14. Волобуєв А.Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва: монографія. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с.
15. Пчеліна О.В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: автореф. дис. доктор. юрид.наук. 12.00.09. Київ, 2017. 42 с.
16. Вінник О.М., Попович Т.Г., Дерев'янко Б.В. Регулювання відносин цифрової економіки: окремі аспекти. *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 29. № 3. 2022. С. 182–202. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2022-29-3-181>.
17. Воеводіна Г.І. Наукова дискусія щодо визначення віртуального активу в Україні: від програмного коду і нематеріального блага до цифрової речі. *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 31. № 3. 2024. С. 198–221. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2024-31-3-198>.
18. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами і допов. станом на 10 квітня 2023 року (офіційний текст). К.: ПАЛИВОДА А.В., 2023. 312 с.
19. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX станом на 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> дата звернення: 15.01.2025).